

(24 februari) werd op 27 februari in Den Haag bekend, maar depêche nr. 5 bracht die mededeling uit Brussel op de 29ste, terwijl verlate depêches uit Parijs ook pas op 29 februari de troonsafstand meldde. Nu stond de Nederlandse regering niet vooraan in de Europese politiek en werden niet van dag tot dag snelle beslissingen vereist; daarom kan men er vrede mee hebben dat de vraag wanneer en hoe het nieuws van de val van de Julimonarchie, van de Parijse Junidagen en de oproeren in Frankfort eigenlijk de regering bereikte met het beschikbare diplomatieke materiaal niet beantwoord wordt.

Van veel meer belang is het natuurlijk dat de lezer in deze uitgave kan volgen hoe beslissingen werden genomen, want de auteur nam ook fragmenten van notulen en kladnotulen der kabinet- en ministerraden op en plaatste eveneens interessante memories van departementsambtenaren tussen de depêches. Ook aarzelde hij niet om enkele belangwekkende particuliere brieven op te nemen. Zo kan de lezer nagaan in welke sequentie ambtelijke en privé-informatie minister en regering bereikte en op welke termijn en na welke beraadslagingen daarop stappen volgden- of beslissingen werden aangehouden. Hij zal er goed aan doen reeds door andere auteurs gepubliceerde teksten (Huisman, Posthumus, De Ridder en Van Santen) te herlezen en in ieder geval Boogman's monografie bij de hand te houden om de bijzonder rijke informatie verder aan te vullen en te interpreteren. Dankzij een bijzonder geslaagde inleiding over de revoluties en de internationale verhoudingen in 1848 en over allerlei aspecten van de Nederlandse diplomatieke werkzaamheid kan men zich trouwens in dit deel op uiteenlopende gebieden goed oriënteren - verschillende bijlagen en indices zullen daarbij ook hun diensten bewijzen. Deze bronnenuitgave getuigt dus ook van de deskundigheid die de auteur op het gebied van de geschiedenis van de Nederlandse diplomatieke en consulaire diensten bezit. Wie deze bijzonder goed verzorgde uitgave ter hand neemt zal ingenomen zijn met het resultaat van Wels streven naar perfectie, ook al zal hij wel eens op een drukfoutje stoten.

C. A. Tamse

J. Woltring, ed., *Bescheiden betreffende de buitenlandse politiek van Nederland. Tweede periode 1871-1898, VI, 1895-1898* (Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote Serie CXXXVIII; 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1972, 846 blz., f 78.-).

Dit wederom zeer lijvige deel bevat 270 stukken, allen afkomstig uit het archief van het ministerie van Buitenlandse Zaken, op een zestigtal na, die uit gezantschapsarchieven komen, van 'Kolonien' of uit de particuliere collecties Roëll en Tets van Goudriaan. De bewerkster heeft zich strict gehouden aan de vorm van de vorige uitgaven, zodat in dit opzicht weinig nieuws te zeggen valt. Inleiding, uitvoerig register en een overzicht van de Nederlandse vertegenwoordigers in het buitenland evenals van de buitenlandse vertegenwoordigers in Den Haag kunnen de gebruiker wegwijs maken in deze zee van documenten, die weer zuiver chronologisch gerangschikt zijn (met uitzondering van de collectie-Roëll) dat wil dus zeggen: zonder enig inhoudelijk verband, net zoals ze Den Haag binnenkwamen of verlieten. Ondanks de bekende lofwaardige verzorgdheid van dit alles blijf ik het notenapparaat wel eens wat mager vinden. Althans voor een lezer, die nog niet dieper in de diverse zaken is ingewerkt.

Wat ik naar aanleiding van de periode 1891-94 schreef, geldt ook voor de hier gedocumenteerde jaren: Nederland bevond zich in stricte neutraliteit op de plaats van de toeschouwer en was bovenal aan behoud van de internationale status-quo geïnteresseerd. Hoe minder er in de wereld gebeurde, hoe liever! De grenzen van de territoriale zee, de

afschaffing van suikerpremies, een telegraafconferentie te Boedapest, de kwestie van literaire eigendom, dat waren zo de dingen waar men zich op Buitenlandse Zaken mee bezig moest houden. Geen stof voor kopzorgen, laat staan hartinfarcten, al zullen zich de betreffende ambtenaren dat destijds nog niet zo hebben gerealiseerd. Waar grote kwesties ontbreken worden kleine kwesties automatisch groter. Wat niet wegneemt dat in het rustige Den Haag de heren op Buitenlandse Zaken wel in de rustigste hoek zaten. Men krijgt ook niet de indruk, dat er een overmatige behoefte bestond aan informatie. En de gezanten vielen hun chefs dan ook gewoonlijk niet lastig met diepere beschouwingen over het land, waar zij geaccrediteerd waren.

Want over de internationale horizon drevén in deze laatste jaren van de eeuw toch wel enkele zwarte wolken, die de wereldopinie bezig hielden. Daar was eind vijftiennegentig de beruchte Jamesonraid, het begin van een anti-Engelse stemming in de meeste Europese landen, met name in het Duitse keizerrijk. Wilhelms Krügertelegram veroorzaakte de nodige opschudding maar het ontlokte aan Krüger prompt de opmerking 'waar blijft Holland?', zoals de Nederlandse consul-generaal in Pretoria, Domela Nieuwenhuis, berichtte. Den Haag haastte zich Krüger met de succesvolle beëindiging van de inval in voorzichtige termen geluk te wensen, maar waakte er overigens voor om alles na te laten, wat de Engelsen kon prikkelen.

Vreemd genoeg of misschien juist weer typerend genoeg ontbreekt elke respons op het toch vrij gevaarlijke Fashoda-incident. Men zoekt er in het register tevergeefs naar. Wel hebben de Dreyfus-affaire en de Spaans-Amerikaanse oorlog voor enig schrijfwerk gezorgd. Minister Hanotaux deed nogal geprikkeld over de opvoering van een stuk, dat het voor Zola opnam en ook de Nederlandse pers, met name het *Handelsblad* en de journalisten Israëls en Boissevain wekten zijn ergernis.

Opmerkelijker zijn enkele stukken van Knobel en Haver Droeze; de minister-resident in Peking en de consul-generaal in Hongkong. De opdeling van de reusachtige Chinese pudding neemt in deze jaren steeds duidelijker vormen aan, hetgeen de beide vertegenwoordigers natuurlijk niet ontgaat. Moet Nederland volmaakt werkeloos toezien hoe de groten zich meester maken van alle goede hapjes? Met name Knobel pleit voor verwerving van Swatow plus achterland. Het gaat hierbij niet uitsluitend om prestigekwesties en vlagvertoon om de Chinezen in herinnering te brengen dat er ook nog Nederlanders bestaan, maar om de werving van Chinese krachten 'werkvolk' voor Nederlands-Indië. Voor de toekomstige ontginning en industrialisatie op Java en Sumatra is Zuid-China het reservoir van arbeidskrachten. De inheemse bevolking wordt daartoe veel minder geschikt geoordeeld. Wanneer echter een andere Europese mogendheid in Swatow de lakens gaat uitdelen, dan zou dat reservoir wel eens verloren kunnen gaan. Volgens Knobel heeft men in Buitenzorg hier meer begrip voor dan in Den Haag. Het laat zich denken. Knobel ziet met name de Duitse expansie in China met ergernis en stelt samengaan voor met Rusland en de anderen.

Opmerkelijk dus, omdat hier expansie wordt bepleit met het oog op de economische ontwikkeling van Nederlands-Indië. Opmerkelijk ook omdat Den Haag van dit plan niets wil weten. Noch Roëll, noch zijn opvolger De Beaufort voelen voor koloniale avonturen, die het risico van internationale wrijvingen kunnen meebrengen. De politiek van neutraliteit en behoud triomfeert over elk expansionisme, zelfs als dat economische perspectieven biedt. Knobels activiteiten worden weinig op prijs gesteld. Hoe zeer men elk risico schuwde, blijkt het moeist misschien nog bij een totaal onbeduidende zaak. Van Turkse zijde vraagt men op een gegeven moment officieren voor het legioen in Cyprus. Om zich niet in het wespennest van de grote machtstegenstellingen te begeven, polst men enkele kleine

mogendheden, zoals België en Nederland. Dat zal immers nergens aanstoot geven. Maar wat, als er eens op Cyprus moeilijkheden ontstaan en toevallig een Nederlands officier er mee te maken krijgt? Men bedankt beleefd voor de eer.

Natuurlijk was deze passiviteit in hoge mate structureel bepaald. Het was bovendien in het belang van Den Haag, dat de tijd zoveel mogelijk stil stond. Maar de grootmoedermentaliteit, die dit weer aankweekte zou ook zijn schaduwzijde hebben.

H. W. von der Dunk

G. Kurgan - Van Hentenrijk, *Léopold et les groupes financiers belges en Chine. La politique royale et ses prolongements (1895-1914)* (Brussel: Palais des Académies, 1972, 969 blz.).

Vrijwel sedert het begin van hun Belgisch koningschap hebben de Saxen-Coburgs gedroomd van een imperium overzee, waar ter wereld dan ook. Hun motieven daarvoor mochten in de loop der jaren variëren als de voor hun diverse plannen beurtelings gekozen windstroken, de vestiging zelf van een koloniaal rijk, onder andere minstens vergelijkbaar met wat Nederland bezat op Java, bleef als een soort idéé fixe onaantastbaar voor mislukkingen, immuun voor tegenwerking en tegenslagen. Zonder success werd expansie nagestreefd in Midden-Amerika (Guatemala), in de Pacific (de Nieuwe Hebriden), in Afrika (Ethiopië) of nog elders. Met al even weinig effect zouden in een wat latere periode de Philippijnen, Serawak, Fidji-eilanden en Salomonsarchipel en andere gebieden in Oost-Afrika dan Ethiopië in de beschouwing en in de pogingen worden betrokken. Het uitblijven van enig positief resultaat ontmoedigde intussen de onvermoeibare koninklijke plannenmakerijen niet in het minst. Zo kwamen nog tijdens de regering van Leopold I de vorstelijke blikken, speurend naar mogelijkheden in het Verre Oosten, te rusten op China - een ogenblik ook, maar zonder consequenties, op Japan.

De afbrokkeling van het Hemelse Rijk, het verval van zijn traditionele weerstandskracht tegen invloeden van de buitenwereld, scheen in het midden van de negentiende eeuw definitief begonnen. Opiumoorlog en daarop volgende Chinese oorlogen (1840-60), het tijdelijk gezamenlijk doortasten van Frankrijk en Engeland, de ontwikkelingen rond het verdrag van Tientsin dat een eerste westerse entree in China betekende, de kleine en grote opstanden daarnaast binnen China zelf (TaiPing), waar de Mantsjoe-dynastie haar kracht en gezag ernstig zag aangetast: dat alles kon de verwachting wekken, dat straks een belangrijke buit te verdelen zou vallen, hetzij in de vorm van lucratieve concessies, hetzij zelfs rechtstreeks territoriaal.

Maar de pogingen van Leopold II, eerst nog als hertog van Brabant, dan als soeverein, om België voor de te verwachten kansen in China te interesseren, ontmoetten bij de natie al even weinig geestdrift en geneigdheid tot medewerking als alle voorafgaande (en latere) pogingen tot penetratie en expansie elders. In weerwil van lang niet onbekwame propaganda en op zichzelf zeer redelijke argumenten slaagde de koning er niet in publieke opinie en parlement in voldoende mate te beïnvloeden om ze te winnen voor zijn denkbeelden; en de Belgische regering wees zelfs elke schijn van officiële inmenging in Chinese zaken van de hand, ook omdat die onverenigbaar werd geacht met de neutraliteit van België. Dat sloot dan ook een eventueel meegaan met het optreden van Frankrijk en Engeland in China uit. De Belgische zakenwereld, tenslotte, bleef in overgrote meerderheid terughoudend. Haar voorliefde bleef, een enkele uitzondering daargelaten, tot aan het einde der eeuw voornamelijk gericht op Europa en afkerig van zaken-overzee.